

20. Mowat Robert Balmain. A History of European Diplomacy (1451-1789) / R.B. Mowat. – London : Hamden-Connecticut: Archon Books, 1971. – 311 p.
21. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли // Макиавелли Н. Избранные сочинения. – М. : Художественная литература, 1982. – С. 345.
22. Namer E. Machiavel / E. Namer. – Paris : Presses universitaires de France, 1961. – P. 23-29.
23. Цит. по: Mousnier Roland. Le XVIe et XVIIe siècle / R. Mousnier – Paris : Presses universitaires de France, 1965. – Т.4. – P. 140.
24. Цит. по: Mousnier Roland. Le XVIe et XVIIe siècle / R. Mousnier – Paris : Presses universitaires de France, 1965. – Т.4. – P. 140.
25. Монтень Мишель. Опытты / М. Монтень. – М. : Голос, 1992. – Кн.3. – Гл.XIII. – С. 332.
26. Huizinga J. Men and Ideas / J. Huizinga – N.Y. : Free Press, 1960. – P. 197-198.
27. Molinet J. Chronique / J. Molinet / Ed.Buchon. – Paris, 1827-1828. – 5 vol.
28. Demurger A. Chevaliers du Christ. Les orders religieux – militaires au Moyen Âge (XI-XVI-e siècle) / A. Demurger. – Paris, 2002. – 566p.
29. Див. дет.: Commines Ph.de. Mémoires... – Paris, 1924-1925. – Т.3. – Ch.VIII.
30. Bourilly V.-L. Les idées politiques de Ph. de Commines / V.-L. Bourilly // Revue d'histoire moderne et contemporaine 1889. – Т.1. – №1. – P. 113-115.
31. Commines Ph.de. Mémoires... / Ph.de Commines – Paris, 1924-1925. – Т.1. – Ch.VIII. – P. 220.
32. Commines Ph.de. Mémoires... / Ph.de Commines – Paris, 1924-1925. – Т.1. – Ch.VIII. – P. 221.
33. Commines Ph.de. Mémoires... / Ph.de Commines – Paris, 1924-1925. – Т.1. – Ch.VIII. – P. 121.
34. Commines Ph.de. Mémoires... / Ph.de Commines – Paris, 1924-1925. – Т.1. – Ch.VIII. – P. 189.
35. Макиавелли Н. История Флоренции / Н. Макиавелли; пер. с ит. Н.Я.Рыковой. – Л. : Наука, 1987. – 442 с.
36. Erasmi R. Querella pacis undique ejectae profligataeque // Desiderii Erasmi Roterodami Opera omnia ... recognovit Johannes Clericus Lugudum Batavarum, 1703-1716. – Т.4. – P. 625-642.
37. Opus epistolarum. Des Erasmi Roterodami / Ed. P.S. Allen et H.M. Allen. – Oxonii, 1906-1958. – Т.1-12.
38. Opus epistolarum. Des Erasmi Roterodami / Ed. P.S. Allen et H.M. Allen. – Oxonii, 1906-1958. – Т.7. – P. 34.
39. Opus epistolarum. Des Erasmi Roterodami / Ed. P.S. Allen et H.M. Allen. – Oxonii, 1906-1958. – Т.4. – P. 637.
40. Эразм Р. Похвала глупости / Р. Эразм. / Пер. П. Губера. – М. : Художественная литература, 1983.
41. Эразм Р. Похвала глупости / Р.Эразм. – М. : Сов. Россия, 1991.
42. Buil J. de. Le Jouvence / J. de Buil / Ed.C.Favre et L.Lecestre. – Paris, 1887. – Т.1. – P. 118.
43. Lannoy G. de. Oeuvres / G. de Lannoy / Ed.Ch. Potvin. – Louvain, 1878. – P. 389.
44. Masselin J. Journal des Etats Généraux de France tenus à Tours en 1484 / J. Masselin / Ed. A. Bernier. – Paris, 1835. – P. 254.

Циватый В. Г. Франция и европейская общественно-политическая мысль XVI-XVIII веков: институционально-дипломатический аспект

В статье анализируется внешняя политика и дипломатия европейских государств раннего Нового времени (XVI-XVIII веков). Особое внимание уделяется институциональному развитию общественно-политической мысли и институционально-дипломатической практике Франции. Определены направления развития теории и практики внешней политики и дипломатии в Европе раннего Нового времени (XVI-XVIII веков), особенности их формирования и становления во Франции.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, модели дипломатии, институционализация политики, Франция, Европа, раннее Новое время (XVI-XVIII вв.).

Tsivatyi V. G. France and European Public and Political Opinion time (XVI-XVIII centuries): institutional and diplomatic aspect

The article deals with the analysis of the foreign policy and diplomacy of the European states of the early Modern time (XVI-XVIII centuries). Particular attention is given to the institutional development of public and political opinion as well as to the institutional and diplomatic practices of France. The directions of the theoretical and practical development of diplomacy and foreign policy in Europe of the early Modern time (XVI-XVIII centuries) are defined, as well as their formation peculiarities in France.

Keywords: foreign policy, diplomacy, models of diplomacy, institutionalization of policy, France, Europe, early Modern time (XVI-XVIII centuries).

УДК 929 Бісмарк: 94 (430)"1879/1880"(043.3)

Л. Л. Гончаренко

ОТТО ФОН БІСМАРК ТА САМОАНСЬКИЙ ЗАКОНОПРОЕКТ 1879–1880 рр.

У статті досліджено причини визнання канцлером Отто фон Бісмарком необхідності активізації колоніальної політики Німецької імперії в 1879–1880 рр. Особливу увагу приділено поглядам рейхсканцлера на колоніальну політику. Розглянуто ставлення представників промислових і банківських кіл до активізації колоніальної експансії Німеччини. Охарактеризовано дискусію в німецькому суспільстві щодо Самоанського законопроекту та перспектив придбання заоканських колоній. Висвітлено причини провалу цього законопроекту в рейхстазі.

Ключові слова: Німеччина, Отто фон Бісмарк, канцлер, рейхстаг колоніальна політика, Самоа.

Сучасний світ значною мірою відчуває негативні наслідки нерегульованості проблем, що виникли в період розквіту трансконтинентальних імперій і були потім усадковані епохою неокolonіалізму. Все це відбивається на поточному стані міжнародних відносин, а отже – потребує наукового осмислення.

Крім того, на сьогоднішній день значну увагу дослідників, повертає й роль особистості в історії. Про визнання цієї ролі свідчить велика кількість нової літератури, статей та монографій стосовно історичних діячів різноманітних країн та епох. Влучним є твердження Оскара Уайльда: «Особистості, а не принципи рухають епохи!». Яскравим прикладом даного твердження виступає Отто фон Бісмарк, який серед держаних діячів XIX ст. займає одне з перших місць з історичного значення своєї діяльності. З його ім'ям неподільно пов'язані важливі німецькі та загальноєвропейські події в історії XIX ст.

Так, однією із таких подій є початок колоніальної експансії Німеччини в 80-х рр. XIX ст. Необхідність наукового дослідження впливу О. Бісмарка на колоніальну політику Німеччини в 70–80-х рр. XIX ст. обумовлена тим, що це питання недостатньо досліджене у світовій і вітчизняній історичній науці.

Актуальність дослідження посилюється тим, що боротьба за сфери впливу на стратегічно важливі країни з порушеннями норм діючого міжнародного права відбувається і дотепер. Без глибокого і всебічного вивчення проблем та історичних реалій досліджуваного періоду неможливо зрозуміти сучасної міжнародної політики та гострих конфліктних ситуацій, які виникають та суттєво впливають на міжнародні відносини, а також ролі «людського фактору» в даних питаннях.

Документальну базу дослідження питання склали різноманітні за своїм характером джерела. Зокрема, необхідно відзначити опубліковані документи, а саме протоколи та матеріали засідань німецького рейхстагу, які добре висвітлюють питання колоніальної політики та позиції щодо неї О. Бісмарка [1; 2].

Особливої уваги заслуговує праця Г. Якоба, яка розширює джерельну базу з даної проблематики та вводить до наукового обігу велику кількість нових документів [3].

Характеризуючи німецьку історіографію проблеми, необхідно відзначити роботи сучасників тих подій Ф. Фабрі та Г. Гогенлоє–Шіллінгфюрста, які є цінним джерелом в дослідженні даного питання [4; 5].

Велике значення при дослідженні даного питання має монографія М. Хагена яка присвячена О. Бісмарку та його колоніальній політиці [6].

Підсумовуючи аналіз німецької історіографії проблеми, що досліджується, варто відзначити монографію Х. Грюндера опубліковану на початку XXI ст. [7].

Серед останніх робіт, які заслуговують особливої уваги, в українській історіографії питання треба виокремити працю П.С. Трояна та С.С. Трояна, в якій вітчизняні вчені проводять фундаментальне дослідження позиції Отто фон Бісмарка в колоніальному питанні Німеччини [8].

Однак, розбіжності які існують в роботах істориків, не сприяють об'єктивному висвітленню проблеми, що досліджується. Тому ми, на основі аналізу документальних джерел, використовуючи праці дослідників, ставимо за мету проаналізувати значення Самоанського законопроекту 1879–1880 рр. в висвітленні позиції Отто фон Бісмарка щодо колоніальної політики Німеччини.

В 1879 р. у Німеччині введена політика протекціонізму, яка свідчила про усунення теоретичних заперечень проти колоніальної політики. Офіційно проголошена урядом О. Бісмарка і визнана суспільною думкою державна політика «захисту національної праці» включала протекціонізм, у власному розумінні слова, лише як складову частину. Логічним завершенням цієї політики була колоніальна експансія, що надавала вітчизняній промисловості гарантовані ринки збуту й дешеву колоніальну сировину, які могли підвищити її конкурентоздатність на світовому ринку. Пруська народногосподарська рада, проголосивши в 1881 р. необхідність колоніальної політики, називала її «необхідним продовженням протекціонізму, здатним позбавити від сплати іншим країнам мільярда за колоніальну сировину» [6, с.57].

У розпал обговорення протекціоністського тарифу уряд О. Бісмарка вніс на розгляд до рейхстагу «договір про дружбу» із Самоа, за умовами якого Німеччина отримувала як вугільну базу порт Салуафата, німецькі товари звільнялися від мит, а німці – від податків. Уряд Самоа зобов'язувався забезпечити німецькі плантації робочою силою [9, с.11-12]. Договір був своєрідним закріпленням домінуючого положення, зайнятого Німеччиною на Самоа після вимушеного відступу США.

Під час обговорення договору в рейхстазі статс-секретар Міністерства закордонних справ Б. фон Бюлов підкреслив, що «уряд не розглядає Самоа як колонію й не домагається колоніального положення німецьких фірм». У той же час бременський судовласник А.Г. Мосле зазначав: «Якщо уряд захоче перейти в Полінезії або в якому-небудь іншому місці від «договору про дружбу» до договорів-протекторатів або анексії, чи до створення колоній, то я буду це вітати», а провідний діяч націонал-лібералів Л. Бамбергер підкреслив, що «депутат із Бремена і його погляди є значно ближчими до сьогоднішньої точки зору рейхсканцлера, ніж сьогоднішній офіційний представник уряду», а також на те, що погляди «залізного канцлера» в колоніальному питанні зазнали таких же змін, як і питання торгової політики [1, с.1602, 1608]. Договір був схвалений рейхстагом. Оцінюючи значення ратифікованих рейхстагом «дружніх договорів» із Самоа й Тонга, багато дослідників відзначають, що вони являють собою не що інше, як прелюдію переходу до активної колоніальної політики. Про перехід правлячих кіл до колоніальної політики свідчить великий успіх виданої в 1879 р. книги Ф. Фабрі – «Чи потрібні Німеччині колонії?» [4].

Дійсно, винесення на обговорення в рейхстаг колоніального проекту про Самоа фактично означало визнання О. Бісмарком необхідності заокеанської політики для Німеччини. До цього моменту канцлер постійно висловлювався негативно по відношенню до колоніальної експансії Німеччини в даний період, хоч і не відхиляв такої можливості в майбутньому [10, с.327].

Договір був схвалений рейхстагом, адже на Самоа розпочалася міжособна війна, яка могла зашкодити німецьким інтересам. Саме під приводом «захисту своїх інтересів» німці беруть під своє управління головне

місто на островах – Апіа та створюють в ньому свою поліцію. В грудні 1879 р. німецький військовий корабель «Бісмарк» відкрито вступає в війну і на його борту підписується угода з племінними вождями, які признають владу німецького ставленика Маліетоа над Самоа [9, с.18].

Наочним прикладом того, як рейхсканцлер намагався проводити непрямую колоніальну експансію, є обговорення в рейхстазі Самоанського законопроекту, сутність якого зводилася до наступного: одна з найстаріших гамбурзьких фірм «Годефруа», заснована в 1776 р. і розміщена в Океанії близько 1850 р., у другій половині 70-х рр. XIX ст. виявилася на межі банкрутства й незабаром була змушена закласти свої плантації англійському банку Берінга. У цій ситуації керівник «Дисконтгогезельшафт» А. Ганземан разом зі своїм зятем Г. Куссеровим підказали О. Бісмарку ідею про порятунок фірми «Годефруа» шляхом створення «Німецького товариства морської торгівлі» [11, с.11]. Це товариство було створене 13 лютого 1880 р. у складі 14 акціонерів із загальним капіталом, що перевищував 21 мільйон марок.

6 квітня 1880 р. канцлер вніс на розгляд союзної ради законопроект, відповідно до якого уряд повинен був гарантувати створеному товариству дивіденди в розмірі 300 тисяч марок з державного бюджету щорічно й 4,5% ренти [2, с.1442]. На чолі підприємства повинні були стати «Дисконтгогезельшафт» та банк Блейхредера. Згодом саме ці банки вплинули на зміну політики О. Бісмарка в колоніальному питанні й значною мірою контролювали німецькі колонії. Самоанський законопроект став першою спробою великого капіталу виступити на колоніальному поприщі, він знаменував відкритий поворот представників правлячих кіл до колоніальної експансії.

Дійсні причини та характер законопроекту відрізняються від офіційного трактування. Як вказував у парламенті противник законопроекту Л. Бамбергер та повинен був підтвердити прихильник законопроекту А.Г. Мосле, 78% товарів, які ввозилися в цей район німецькими фірмами, були англійського походження і всього лиш 22 % німецькими. Частка фірми Годефруа в цій торгівлі не була настільки великою наскільки це зазначалося. Німецькі фірми, які діяли в цьому районі, не бачили для себе загрози в зв'язку з крахом фірми Годефруа та виступали противниками даного законопроекту [2, с.865, 877].

Характер даного законопроекту просліджується за наступними фактами. Створили даний проект банки «Дисконтгогезельшафт» та банк Блейхредера. Крім того, за законопроект виступали близькі до канцлера представники «Німецького банку», та «Облікового товариства», а також сам Г. Блейхредер, який був управляючим майном канцлера. Саме вони в неабиякій мірі вплинули на зміну відношення рейхсканцлера до колоніального питання, а в майбутньому контролювали всі колонії [7, с.57].

«Німецьке товариство морської торгівлі» повинно було мати капітал в 8–10 млн. марок. Його завданням повинна була бути заокеанська торгівля, утворення факторій та плантацій, особливо на островах Океанії. Дане товариство повинно підпорядкувати собі великий район Океанії.

Для розуміння характеру Самоанського законопроекту велике значення мають листи, написані А. Ганземаном та Г. Блейхредером рейхсканцлеру після неприйняття даного законопроекту, особливо слід звернути увагу на записку А. Ганземана канцлеру від 9.IX. 1880 р., адже зміст її в деталях не співпадає з законопроектом. В ній говорилося про використання колонії Самоа, як сировинної бази та створення там плантаційних територій в широких масштабах, а отже мова вже йшла про конкретне направлення колоніальної експансії. Виконання цих задумів повинно було покластися на «Німецьке товариство морської торгівлі» [6, с.82].

Самоанський законопроект був першою спробою колоніальної експансії великих німецьких капіталістів і хоч він не включав в себе формальних захоплень в даному регіоні, як це підтверджується документами, але такі захоплення були їх безпосередньою метою.

Законопроект отримав підтримку преси та великої кількості торгових палат, які раніше не приділяли уваги колоніальному питанню. Але, більшістю голосів, а саме 128 проти 112, законопроект був не підтриманий в рейхстазі [2, с.960-962]. Провал законопроекту можна пояснити двома причинами.

Перша: противникам колоніальної експансії та законопроекту вдалося дискредитувати комерційну сторону проекту, особливо завдяки Л. Бамбергеру, який не тільки спростував доведення уряду, але і поставив під сумнів достовірність інформації про Самоанський законопроект.

Другою причиною, яка негативно вплинула на голосування, була слабкість захисту проекту канцлером в рейхстазі. Справа в тому, що О. Бісмарк виносячи в рейхстаг законопроект, який носив безсумнівно колоніальний характер, заперечував це та намагався провести його як господарсько-політичний. Спростовуючи його колоніально-політичний характер, канцлер зменшив його перспективи в рейхстазі.

О. Бісмарк представивши Самоанський законопроект показав своє бажання вести колоніальну політику, але без відкритого її проголошення та в обмеженому об'ємі, не в формі анексії, а в формі встановлення економічного правління та політичної залежності від Німеччини колоніальних територій. «Про колонії він як і раніше знати нічого не хоче», записав свою розмову з канцлером, яка відбулася 22. II. 1880 р., тобто на передодні представлення Самоанського законопроекту рейхстагу Г. Гогенлоє–Шіллінгфюрст [5, с.29]. Якщо врахувати, що в цій розмові «залізний канцлер» пропонував співбесіднику зайняти місце міністра закордонних справ і, що через два місяці останній цей портфель прийняв, можемо вважати, що істинність в викладенні своїх зовнішньополітичних замислів рейхсканцлер повинен був проявити. Цю ж думку він ще в більш різкій формі виразив графу Франкенбергу на початку 1881 р.: «Поки я рейхсканцлер, ми ніякої колоніальної політики вести не будемо. Ми маємо флот, що не може плавати, й нам не потрібні уразливі пункти у віддалених частинах світу» [12, с.54]. Незадовго перед цим, у грудні 1880 р., на записку консула в Самоа Е. Вебера, у якій той пропонував ужити енергійних заходів у цьому районі, канцлер зробив помітки: «Які? Ніякої анексії, ніякого протекторату, ніяких грошей від рейхстагу. Що залишається?» [13, с.67].

О. Бісмарк, звичайно ж, не був противником колоніальної політики. Про це говорить те, що він її вів, але вів без достатньої впевненості та рішучості. Останнє викликалося, однак, аж ніяк не його принциповою ворожістю до такої політики, а сумнівами в частині того, чи може й у яких межах таку політику Німеччина вести. Провал законопроекту переконав О. Бісмарка в існуванні значної опозиції в питаннях його внутрішньої політики в цілому та колоніальної політики зокрема.

Як показали події, О. Бісмарк недооцінив сили прихильників вільної торгівлі, які хоча й підтримали обхідні маневри по розширенню приватної експансії («дружні договори»), проте негативно відреагували на спробу розширення експансії у формі державної допомоги, що, на їхню думку, повинно було негативно позначитися на діяльності приватних компаній. У той же час, для зацікавлених кіл стало зрозумілим, що канцлер не є принциповим супротивником колоніальної політики, а буде її навіть вітати за умови проведення цієї політики приватними силами.

Після провалу Самоанського законопроекту рейхсканцлер відмітив: «...з рейхстагом важко отримати армію навіть в середині країни. До тих пір поки імперія буде не консолідованою в фінансовому відношенні, ми не маємо права думати про таку дорогу справу... Колоніальне правління було б тільки приводом до посилення парламентських дебатів». Трохи пізніше О. Бісмарк продовжив думку про те, що Німеччина не може безпосередньо управляти колоніями, а може тільки підтримувати компанії, але для цього їй необхідний національний рейхстаг з більш високими цілями [14, с.99].

І хоча Самоанський законопроект був провалений, а рейхсканцлер не наважувався на енергійну державну колоніальну експансію, тим не менше він підтримував та заохочував захоплення торговельними компаніями.

Наслідком відхилення Самоанського законопроекту стало загострення інтересу представників великого промислового й банківського капіталу до колоніального питання. Після відхилення законопроекту А. Ганземан направив лист у відомство закордонних справ, у якому висловив свою думку про необхідність подальшої підтримки цієї справи. У своїй відповіді А. Ганземану від 7 травня 1880 р. О. Бісмарк підкреслював, що він радий тому, що ««правління «Німецького товариства морської торгівлі» розраховує на майбутнє німецької торгівлі й німецького судноплавства в Океанії». У листі також йшлося про «працю, гідну подяки», яка робить велику послугу «вітчизняним інтересам». І хоч відповідь О. Бісмарка, швидше за все, містила дипломатичний підтекст, оскільки хід обговорення й підсумкове голосування за Самоанським законопроектом в рейхстазі показали канцлерові, що час для вирішального кроку ще не прийшов [3, с.30]. Але, саме Самоанський законопроект підняв питання колоніальної політики країни на офіційному рівні.

Таким чином, Самоанський законопроект фактично означав визнання О. Бісмарком необхідності заокеанської політики для Німеччини, хоч до цього моменту канцлер висловлювався негативно по відношенню до колоніальної експансії Німеччини. В неабиякій мірі вплинули на зміну відношення рейхсканцлера до колоніального питання близькі до канцлера представники «Німецького банку», та «Облікового товариства», а також управляючий майном канцлера Г. Блейхредер.

Самоанський законопроект не був прийнятий через слабкість захисту проекту канцлером в рейхстазі. О. Бісмарк виносячи в рейхстаг законопроект, який носив безсумнівно колоніальний характер, заперечував це та намагався провести його як господарсько-політичний. Спростовуючи його колоніально-політичний характер, канцлер зменшив його перспективи в рейхстазі.

Отже, значення Самоанського законопроекту 1879–1880 рр. полягає в тому, що він показав бажання О. Бісмарка вести колоніальну політику, але без відкритого її проголошення та в обмеженому об'ємі.

Джерела та література

1. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages 4. Legislaturperiode. – 1879. – II Session. – B. : Staatsverlagsbuchhandlung, 1879. – Bd. 2.
2. Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages 4. Legislaturperiode. – 1880. – III Session. – B. : Staatsverlagsbuchhandlung., 1880. – Bd. 2.
3. Jacob G.E. Deutsche Kolonialpolitik in Dokumenten / G.E. Jacob. – Leipzig : Dieterich, 1938. – 608 s.
4. Fabri F. Bedarf Deutschland der Kolonien? / F. Fabri. – Gotha : Perthes, 1879. – 108 s.
5. Hohenlohe-Schillingsfürst. Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst. Im Auftr. d. Prinzen Alexander zu Hohenlohe-Schillingsfürst hrsg. v. Friedrich Curtius vierter Abdruck: 2 Bände, – Stuttgart, Berlin : Deutsche Veragers. Anst., 1907. – Zweiter Band: Drei Bildnisse und einer Faksimile-Beilage. – 1907. – 565 s.
6. Hagen M. Bismarcks Kolonialpolitik / M. Hagen. – Stuttgart : Dt. Verl.-Anst., 1923. – 593 s.
7. Gründer H. Geschichte der deutschen Kolonien / H. Gründer. – [5. verb. u. erg. Aufl.]. – Paderborn- München-Wien-Zürich : Ferdinand Schöningh, 2004. – 336 s.
8. Троян С.С. Отто фон Бісмарк і колоніальне питання в Німеччині (1840–1890 рр.) / С.С. Троян, П.С. Троян. – Рівне : PIC КСУ, 2011. – 224 с.
9. Koschitzky M. Deutsche Kolonialgeschichte. Mit in den Text gedruckten Karten : in 2 Bde. / M. Koschitzky– Leipzig : Verlag von P. Froberg, 1888. –Bd.II.–532s.
10. Windelband W. Bismarck und die europäischen Großmächte 1879–1885 / W. Windelband. – Essen : Essener Verlagsanstalt, 1940. – 699 s.
11. Ibbeken R. Das aussenpolitische Problem Staat und Wirtschaft in der deutschen Reichspolitik 1880–1914: Untersuchungen über Kolonialpolitik, internationale Finanzpolitik, Handelsverträge und die Bagdadbahn / R. Ibbeken. – Schleswig : o.V., 1928. – 286 s.
12. Poschinger H. Fürst Bismarck und Parlamentarier / H. Poschinger. – Breslau : Verlagsbuchhandlung, 1894. – 3 Bd. – 332 s.
13. Nussbaum M. Vom «Kolonialenthusiasmus» zur Kolonialpolitik der Monopole. Zur deutschen Kolonialpolitik unter Bismarck, Gavrivi, Hohenloe / M. Nussbaum. – B. : Akademie-Verlag, 1962. – 167 s.
14. Ballhaus J. Wesen und Charakter der kolonialen Landgesellschaften. Ende des 19 Jahrhunderts / J. Ballhaus // Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte. – B., 1972. – Teil1. – S. 93-115.

Гончаренко Л. Л. Отто фон Бисмарк и Самоанский законопроект 1879–1880 гг.

В статье исследованы причины признания канцлером Отто фон Бисмарком необходимости активизации колониальной политики Германской империи в 1879-1880 гг. Особое внимание уделено взглядам рейхсканцлера на колониальную политику. Рассмотрено отношение представителей промышленных и банковских кругов к активизации колониальной экспансии Германии. Охарактеризована дискуссия в немецком обществе относительно Самоанского законопроекта и перспективы приобретения заокеанских колоний. Освещены причины провала этого законопроекта в рейхстаге.

Ключевые слова: Германия, Отто фон Бисмарк, канцлер, рейхстаг, колониальная политика, Самоа.

Goncharenko L. L. Otto von Bismarck and The Samoan Bill 1879-1880

The article examines the reasons of recognition as necessity the activation of the colonial policy of the German Empire by the Chancellor Otto von Bismarck in 1879-1880. Particular attention is paid to the views of the Chancellor on colonial policy. Attitude of industrial and banking circles to enhance of Germany's colonial expansion is analyzed. The debates about the Samoan Bill and prospects of acquisition of overseas colonies in German society are characterized t. The article shows the reasons of failure of this bill in the Reichstag.

Keywords: Germany, Otto von Bismarck, the Chancellor, the Reichstag, colonial policy, Samoa.

УДК 94:[655:329.14]"18/19"

Б. С. Павловський

СТАНОВЛЕННЯ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

У країнах Європи політичні емігранти з Росії розгорнули широку мережу видавництва і друкарень, щоб забезпечити своїх товаришів по еміграції і тих, що залишилися в Росії необхідною літературою. Останні роки 19 ст. характеризувалися різноманіттям напрямів і течій, поглядів і думок з ідейно-теоретичних і тактичних питань суспільного життя Росії, шляхів його подальшого розвитку. Розкол партії на більшовиків і меншовиків ускладнив роботу друкарень, які обидві сторони прагнули захопити і використовувати в своїх цілях.

Ключові слова: еміграція, соціал-демократія, видавнича діяльність

Деякий час після розпаду СРСР займатися дослідженням більшовизму, різних його аспектів, вважалося мало перспективним, майже непристойним. Але поступово ця глибокопомилкова думка стала розмиватися. Більшовизм як явище треба, звичайно, досліджувати, але досліджувати з інших світоглядних позицій. І такі роботи стали вже з'являтися. Перш за все, слід вказати на колективну монографію «Социокультурные основания и смысл большевизма» (Новосибірськ, 2002) [1], а так само монографію С.В. Тютюкіна «Меньшевизм: страницы истории» (М., 2002) [2].

З'явилися також і досить цікаві статті по цій проблематиці. Вкажемо лише на дві з них: Е.А. Грігор'євої [3] і В.Б. Пастухова [4]. Ось, що пише останній про російський марксизм: «Це абсолютно самостійна течія, хоча і зберігає родинні зв'язки зі своїми прабатьками». Це не випадковість, – пише автор статті, – а історично обумовлене вираження самосвідомості російського народу [4, с.102].

Як же створювалася видавнича база російської соціал-демократії в еміграції і розгорталася видавнича діяльність останніх? Що стосується преси російської політичної еміграції, у тому числі і соціал-демократії що знаходилася в самих різних країнах світу, то цій проблемі присвячена докторська дисертація О.І. Савченко, захищена в 1998 році [5]. У авторефераті цієї роботи абсолютно справедливо говориться про те, що представники політичної еміграції, виступаючи на сторінках своєї преси, «прагнули апробувати свої теоретичні установки не лише на практиці, але і в полеміці з представниками інших ідейних течій. У безперервних дискусіях, що виплеснулися на сторінки зарубіжних друкарських органів, формувалися нові стратегічні і тактичні положення, які потім включалися в програми політичних партій» [5, с.20].

У радянській історичній енциклопедії надано визначення самого поняття «еміграція революційна» – «це сукупність осіб, що вимушено покинули Батьківщину у зв'язку з неможливістю відкритої політичної діяльності для ведення революційної або національно-визвольної боротьби» [4, с.499].

Революційна еміграція пройшла ті ж основні етапи, що і весь революційний рух в Росії: дворянський (1825-1861 гг.), різночинський або буржуазно-демократичний (1861-1895 гг.), пролетарський (1895-1917 гг.).

Природньо, що поряд з пролетарською еміграцією мала місце і різнорідна непролетарська політична еміграція.

К. Маркс, Ф. Енгельс [6] і В.І. Ленін [7] в своїх роботах неодноразово зверталися до різних проблем революційної еміграції, будучи самі багато років емігрантами.

За офіційними даними департаменту поліції, в країнах Європи в кінці 19-початку 20 ст. налічувалося близько 20 тисяч політичних емігрантів [8, с.5]. Перебравшись за кордон, політичні емігранти розгортали широку мережу друкарень, щоб забезпечити своїх товаришів по боротьбі, що залишилися в Росії, необхідною літературою. Російські соціал-демократи-емігранти починали цю роботу не на порожньому місці, за їх спиною був багатющий досвід видавничої діяльності революціонерів-емігрантів попередніх двох етапів революційного руху в Росії.